

Giesswein Sándor keresztényszociális reformeszméinek kulcsfogalmai¹

Sarnyai Csaba Máté

I. Átalakuló társadalom, a világegyház átalakuló reakciói

A szekularizáció folyamán megszűnt a trón-oltár szövetség, a katolikus egyház elvesztette korábbi befolyását az államra. Ezzel párhuzamosan az egyházi birtokok nagymértékben csökkentek. IX. Pius pápa (1846-1878) még az elzárkózást választotta. Ezt tanúsítja 1864-ben kiadott *Quanta cura* kezdetű enciklikája is. A szociális kérdésben paternalista álláspontot képviselt, azaz az államra, mint jó atyára hárította a szociális gondoskodás feladatát. Az egyház szerepét e téren pusztán a karitatív tevékenységben látta.²

A liberális kormányzatok fenyegetése a katolikus egyház tekintélyére 1870-ben magának az egyházi államnak a felbomlásában csúcspontot hozott. Ez a sokkhatás volt a közvetlen kiváltó oka a szociális keresztény szerveződés megindulásának. Németországban a szociális kereszténység egyik legjelentősebb képviselője Ketteler mainzi püspök volt. Őt nevezte Leó pápa „a mi nagy elődünknek”.³ Ketteler társadalmi nézeteit az 1864-ben megjelent *A munkáskérdés és a kereszténység* című nagy hatású művében foglalta össze. Tanulmányának főbb pontjai a munkabér, munkaidő, munkaszüneti napok, a gyermekmunka, a lányok foglalkoztatása és a szakegyesületek létesítése. Ezt a munkát Giesswein is részletesen taglalta Budapesten 1901-ben az első keresztényszociális kurzuson.⁴ Ketteler számos keresztény munkásegyletet szervezett meg. A keresztény civil, nem állami termelőszövetkezetek alapítását támogatta, az elsők között adott ki átfogó szociálpolitikai programot.⁵ Ketteler említett munkásegyleteiben a munkaadók és a munkások közösen kerestek megoldást a szociális bajokra. Ketteler már 1869-ben a fuldai német püspökkari konferencián konkrét szociálpolitikai programmal állt elő, félve a szocialista, ateista szerveződések térnyerésétől. Szorgalmazta a keresztény alapú, de modern szakszervezeti és érdekképviseleti formák létrehozását.⁶

Ilyen előzmények után alapította meg Svájcban a Freiburgi Uniót Gaspar Mermillod püspök, Gustav Blome gróf és Gaspar Decurtins professzor. Céljuk a katolikus szociális tanítás kimunkálása volt, mely megte-

---

¹ Jelen írás szerzője külön köszönettel tartozik Ádok Andreának a századfordulós honi szociális viszonyok értelmezéséhez nyújtott szíves segítségéért.

² SZOLNOKY ERZSÉBET: Szociális igazságosság és keresztény szeretet. Bp., 2003. (továbbiakban: SZOLNOKY, 2003.) 41–42. p.

³ CZIRÁKI LÁSZLÓ: A Rerum novarum előestéjén. In: *Vigilia*, 1981. 6. sz. 381. p.

⁴ KOVÁCS K. ZOLTÁN: Giesswein Sándor és a keresztényszociális mozgalom. In: *Demokrácia – kereszténység – humanizmus. Giesswein Sándor a modern kereszténydemokrácia közép-európai előfutára*. H.n., 1994. (továbbiakban: KOVÁCS, 1994.) 43. p.

⁵ KERN TAMÁS: Giesswein Sándor társadalompolitikai tevékenysége. In: *Köz-Politika*, 2002. 1. sz. 35–50. p. (továbbiakban: KERN, 2002.) 40. p.

⁶ SZOLNOKY, 2003. 43–44. p.

remti a kapcsolatot az egyház és a szélesebb néprétegek között. A freiburgi katolikus egyetem biztosította ehhez a szellemi háttérrel.⁷ Magyar tagja is volt az uniónak Esterházy Miklós Móric gróf személyében. De la Tour du Pin tájékoztatta XIII. Leó pápát Rómába küldött jelentéseiben a munkaközösség munkájáról. Du Pin foglalta össze a leghatásosabban a korporatív modellt. A korporációk rendszerétől várta, hogy megszabja a munka feltételeit, fenntartja az igazságosságot, iskolákat működtet, és méltányos jövedelmet biztosít, melyből a munkavállaló nemcsak az alapvető szükségleteit tudja fedezni, hanem családjával együtt a művelődés joga és lehetősége is elérhető a számára. A munkaközösség kidolgozza a munkáskérdésnek az evangélium szellemében történő osztályharc nélküli megoldását 1888-ra. A tervezetet Mermillod freiburgi püspök adta át a pápának megfontolásra.

A fenti viszonyok között adta ki 1891-ben XIII. Leó a katolikus szociális tanítás alapdokumentumát, a *Rerum Novarum*-ot. Ebben az enciklikában a pápa szépítés nélkül mutatta be a munkásság helyzetét: „Miután [...] az újabb állami intézmények és törvények levetették a korábbi vallásos szellemet, lassanként odáig jutottunk, hogy korunk a munkásokat magára hagyta és védtelenül kiszolgáltatta a munkaadók embertelenségének és korlátlan nyereségvágyának.”⁸ A pápa csak a diagnózisban értett egyet Marx-szal, a marxista megoldási javaslatot, a magántulajdon megszüntetését, teljesen elvetette. Indoklásában prófétai erővel jósolta meg, milyen szerencsétlenségekhez vezethet a proletárdiktatúra gondolatának gyakorlatba való átültetése. Az egyház feje rámutatott, hogy az embernek természetjog adta elidegeníthetetlen joga, hogy ne csupán a pillanatnak éljen, hogy maga és családja biztonságos jövőjét megalapozandó magántulajdonra teheszen szert. XIII. Leó meglepően pontosan megjósolta, hova vezet a marxista erőszakos államosítás: „megzavarna és fölforgatna minden rendet, s nehéz és gyűlöletes szolgáskodást hozna a polgárookra.”⁹

A pápa szerint az osztályharc nem elkerülhetetlen, sőt a fő cél éppen az, hogy a munkaadók és a munkások ne ösellenségnek, hanem partnernek tekintsék egymást. Figyelmeztetése teljesen logikus: sem a tőke munka nélkül, sem a munka tőke nélkül nem lehet meg, teljes mértékben egymásra vannak utalva. Voltaképpen mindkét oldalnak ésszerű érdeke, hogy kölcsönös jóakarattal egyezsége jussanak. Ehhez a tőkésnek el kell fogadnia, hogy olyan bért fizessen, ami nemcsak arra elég, hogy a munkás munkaerejét másnap is munkára tudja fogni, hanem családjának tisztességes eltartását biztosítja, sőt a biztonságos élet érdekében némi megtakarítást is lehetővé tesz. A munkásnak pedig azt kell vállalnia, hogy ennek fejében munkáját lelkiismeretesen elvégzi, a munkát nem tagadja meg, s a gépekben nem tesz kárt. Szent Péter utóda utal arra is, hogy Krisztusban mindnyájan testvérek vagyunk, s mint testvér a testvérrel kell okos megállapodásra jutni.

Látta ugyanakkor azt is, hogy a rosszra hajló emberi természet következtében ez a buzdítás önmagában nem biztos, hogy elég. Ezért az

⁷ SZOLNOKY, 2003. 45. p.

⁸ XIII. Leó: *Rerum novarum*. In: Az egyház társadalmi tanítása. (Dokumentumok.) Szerk.: Tomka Miklós – Goják János. Bp., 2005. 29–53. p. (továbbiakban: *Rerum Novarum*.) 30. p.

⁹ *Rerum Novarum*. 31. p.

enciklika külön foglalkozott az állam feladataival is. Az államnak a közjót kell szolgálnia, hirdeti XIII. Leó, s ez a közjó lett azután a *Rerum Novarum* hatására kibontakozó kereszténydemokrata-keresztényszociális politikai program egyik központi eleme: „Az államnak kötelessége megfelelőképpen és intézményesen gondoskodni a munkásosztály jólétéről és érdekeinek megfelelő védelméről.¹⁰ [...] A méltányosság tehát a munkások állami védelmét sürgeti,¹¹ [...] ha a munkaadók a munkásokat mértéktelenül nagy terhekkel és olyan kikötésekkel sanyargatják, melyek az emberi személyiség méltóságával ellenkeznek, ha egészségüket az erőltetett, nemüknek és koruknak nem megfelelő munka veszélyezteti: mindezekben az esetekben – bizonyos határokon belül – igenis latba kell vetni a törvény erejét és hatalmát.”¹²

Megjelenése után ugyan a magyar katolikus folyóiratokban szimpatizáló írások jelentek meg, de a vezetők, kevés kivétellel, csekély érdeklődést mutattak a szociális problémák iránt. A honi hierarchia ekkor még nem a szocialisták elleni harcra fókuszált, hanem elsősorban a kormányzó szabadelvű politikai elit egyházpolitikai lépései ellen küzdött.¹³

II. A munkásság helyzete Magyarországon a dualizmus korában

A kiegyezést követően megugrott a gyári munkaerő-szükséglet. A nagyipar felszívó erejének következtében a gyári munkásság külön városrészekbe tömörült. A gazdaság különböző szféráiból beáramló több tízezres munkaerő teljesen új körülmények között találta magát. 1848 és 1888 között a munkások létszáma mintegy tizenötszörösére nőtt, míg az ország lakosság-száma csak másfélszerese lett.¹⁴ Az ipari munkásság számban, szakképzettségben és szervezettségben egyaránt lendületesen fejlődött. Az I. világháború előtt már 1,2 millió keresőt foglalt magában, mely családtagokkal együtt közel két és fél milliót, azaz a népesség egynyolcadát tette ki. Négyötödük az iparban, egyötödük a kereskedelemben és a közlekedésben talált munkát.¹⁵ A munkásság a magyar társadalom legfiatalabb, legdinamikusabb és legszervezettebb rétege volt.

A munkásság azonban nem egységes, hanem erősen rétegzett.¹⁶ Az ipari munkásság felére tehető felső rétege a szakmunkások voltak. Képzettségben, életszínvonalban, politikai öntudatosságban egyaránt élen jártak. A szakmák között nagyfokú presztízsbeli különbségek figyelhetők meg, melyek a jövedelmekben is testet öltöttek.¹⁷ A szakmunkásság egy része –

¹⁰ *Rerum Novarum*. 42. p.

¹¹ *Rerum Novarum*. 43. p.

¹² *Rerum Novarum*. 44. p.

¹³ KERN, 2002. 36. p.

¹⁴ RÉZLER GYULA: A magyar nagyipari munkásság kialakulása, 1867–1914. (Részlet.) In: Magyar munkásszociográfiák, 1888–1945. Bp., 1974. 15. p.

¹⁵ FÓNAGY ZOLTÁN: Társadalom. In: Kettős kötet. Az Osztrák-Magyar Monarchia. (1867–1918) Bp., 2001. (Encyclopaedia Humana Hungarica 8.) – Magyar Elektronikus Könyvtár, online: mek.oszk.hu/01900/01905 – 2019. február. (továbbiakban: FÓNAGY, 2001.)

¹⁶ ROMSICS IGNÁC: Magyarország története a XX. században. Bp., 1999. (továbbiakban: ROMSICS, 1999.) 61. p.

¹⁷ ROMSICS, 1999. 61. p.

főként még a korszak elején – külföldről jött, de a többség a kisipar hanyatló ágainak mestereiből, legényeiből állt, később pedig a gépmunkások szakmát tanult fiaiból kapott utánpótlást.¹⁸

Egyharmad arányban képviseltették magukat a betanított- és segédmunkások. Ők meglehetősen nyomorúságos körülmények között éltek ugyan, de bérük még így is a mezőgazdasági munkások fizetése felett állt, így állandó utánpótlási bázissal rendelkeztek.¹⁹ Az ipari segédszemélyzet létszáma a népszámlálási adatok tükrében 1910-ben 740 ezer főt tett ki, míg 1890-ben még csak 330 ezer fő volt. E réteg egyharmadát az 1-5 főt foglalkoztató üzemek segédei alkották. A gyár fogalma a statisztikákban csak a XX. század elején egységesült. E szerint gyárnak tekintendők a húsz főnél többet foglalkoztató, gépi energiaforrással felszerelt ipartelemek.²⁰ A világháború előtt a munkások 60%-a nagyüzemben dolgozott, többségük a bányászat, a vas- és gépipar, valamint az élelmiszeripar keretein belül. A munkások egyharmada a fővárosban és környékén koncentrált. A textilipar fejletlensége miatt a női- és gyermekmunka Nyugat-Európához viszonyítva csekélynek számított, de a századforduló után megugró élelmiszerárak miatt egyre több családban kellett a feleségnek és a nagyobb gyerekeknek is munkába állniuk.²¹

Külön kategóriába kell besorolnunk az önálló iparosokat. A segéd nélkül dolgozó iparosok száma 1910-ben 210 ezer fő volt. Bár a külön kategóriák itt sem állják meg teljes egészében a helyüket, mint ahogyan azt az agrármunkásságnál megfigyelhettük. Ugyanis a segéd nélkül dolgozó önálló iparosok gyakran váltak bedolgozóvá is és tágabb üzemszervezet keretében kötődhetnek valamely termelési központhoz is. Így tulajdonképpen bér munkát is végezhetnek önálló tevékenységük mellett. Az önállóság, de még a látszata is nagy presztízsnak számított, annak ellenére, hogy a gyáripari munkások többet kerestek.²²

Érdeemes szemügyre venni a 20. század első évtizedének bérszint alakulását. A gyáripari munkásság nominálbér emelkedése ebben az időszakban átlagosan 21 % volt.²³ Az élelmiszerárak ugyanezekre az évekre vetítve viszont 36 %-kal nőttek.²⁴ Így reálbér csökkenés következett be. Ezek az évek a sztrájkmozgalmak, a szervezett munkásság időszaka, melyekről rendszeres statisztikákkal rendelkezünk. Fő követeléseik a munkaidő csökkentése és a béremelés voltak. Az ilyen jellegű gazdasági sztrájkok 70-80 %-a legalább részleges eredménnyel járt.²⁵

Az állami szociálpolitika kezdetleges fázisban volt, bár a nemzetközi összehasonlításnak nincs sok támpontja. Az ipari törvényhozás nem avatkozott bele a munkaadó és a munkavállaló közötti magánjogi szerződésbe, és csak nagyon általános normákat fogalmazott meg. Az 1893. évi XXVIII.

¹⁸ FÓNAGY, 2001.

¹⁹ ROMSICS, 1999. 61–62. p.

²⁰ KÖVÉR GYÖRGY – GYÁNI GÁBOR: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Bp., 2003. (továbbiakban: KÖVÉR–GYÁNI, 2003.) 94–95. p.

²¹ FÓNAGY, 2001.

²² KÖVÉR–GYÁNI, 2003. 94. p.

²³ KÖVÉR–GYÁNI, 2003. 95. p.

²⁴ KÖVÉR–GYÁNI, 2003. 92. p.

²⁵ KÖVÉR–GYÁNI, 2003. 95–96. p.

törvénycikk volt az első fokozottabb állami szerepvállalás. Ebben megfogalmazták a munkáltató munkavédelmi kötelezettségeit, de a kijelölt felügyeleti szerv csak a nagyüzemeket ellenőrizte. Az egészségvédelem területén semmilyen konkrétumot nem fektettek le. A munkaidőt nem szabályozták, azt a szerződő felek szabad egyezkedésére bízták, kivéve a női és a gyermekmunkát.²⁶ A berni egyezmény becikkelyezése (1908) után három évvel megtiltották az éjszakai munkát, a szülési szabadságot négy hétben állapították meg.²⁷

A törvényjavaslat vitájában 1911. június 27-én Giesswein is felszólalt, rámutatva, hogy a nők éjszakai munkája miatt mily veszedelemnek vannak kitéve gazdasági, emberi és erkölcsi szempontból, miután a gazdasági fejlődés a házimunka feladata mellett a kenyérkeresést is rájuk róttá.²⁸

Betegségbiztosítást először 1891-ben vezettek be a gyáripari munkások részére. Előtte kizárólag az önszegélyezés jelentette a társadalombiztosítást. Az önkéntes befizetésekből fedezték a kórházi ellátást és a segélyeket. Az 1870-ben alakult Budapesti Általános Munkás Betegségélyező és Rokkantságpénztárnak (röviden Általános Pénztár) 1890-ben 40.000 tagja volt. Az önszegélyezés mellett működött még az úgynevezett munkaadói szavattossági jog, mely a munkáltatót alkalmazottja betegsége esetén 20 heti ingyenes orvosi ellátásra, táppénz és szülési, illetve temetkezési segély fizetésére kötelezte. A dualizmuskori társadalombiztosítás csúcspontját az 1907. évi XIX. törvénycikk jelentette. Ez is csak a közép- és nagyüzemek munkásai számára volt kötelező, és baleset, illetve betegség esetén járt. A járulékot a munkás és a munkaadó fele-fele arányban fizette. A helyi pénztárakat centralizálták és az Országos Munkásbetegségélyező és Balesetbiztosító Pénztár felügyelete alá helyezték. 1911-ben 1,147 millió biztosított volt.²⁹

A hagyományos rendi társadalom maradványain belül kell megemlíteni a kispolgárság egyes képviselőit, az egy-két segédet foglalkoztató önálló kisiparosokat és kiskereskedőket, akik saját műhelyeikben, illetve üzleteikben dolgoztak. Idetartoznak még a hagyományos falusi keretek között működő kézművesek, boltosok, házalók. Ezek számaránya az összlakosságon belül mintegy 8 %-ot tett ki.³⁰

Giesswein az 1914-ben megjelent népiratában a polgárság színé-javát alkotó iparoscsaládok eltűnéséért (elszegényedés, kivándorlás, „éhbérrabszolgává” válás) a céhek megszűnését okolja. Ha a kisiparosoknak (és a kiscgazdáknak) nem adják meg a szabad szervezkedés lehetőségét, sőt ha nem nevelik erre őket, akkor igaza lesz a szociáldemokratáknak, miszerint e rétegek fölött a halálharangot kongatják. A kisiparosokat keresztényszociális szervezetekbe kellene tömöríteni, melyek modern gépekkel felszerelt közös műhelyeket tartanának fenn, hogy a most egymás ellen küzdő

²⁶ A női munka a textilipar fejletlensége miatt Nyugat-Európához képest alacsonyabb szinten állt. Vö.: FÓNAGY, 2001.

²⁷ GYÁNI GÁBOR: A szociálpolitika múltja Magyarországon. Bp., 1994. (továbbiakban: GYÁNI, 1994.) 7–8. p.

²⁸ NAGY MIKLÓS: Giesswein Sándor mint politikus. In: Giesswein-émlékkönyv. Bp., 1925. 227. p.

²⁹ GYÁNI, 1994. 11–14. p.

³⁰ ROMSICS IGNÁC: Magyarország története a XX. században. Bp., 2002. 59. p.

kisműhelyek közösen termeljenek és közös piacot keressenek. Ebben az államnak fontos kötelességei vannak.³¹

A világháború előtti adatokból kikövetkeztetve a fölbirtokosok 1 %-a rendelkezett az összes földbirtok 55 %-ával, ellenben az 53,5 %-nyi³² törpegazdaságok az összes földterület 5,8 %-át birtokolták. Ezzel az aránytalansággal Giesswein is foglalkozott, habár elsősorban a munkásérdekek képviselőjének tekintette magát. A már említett népiratában ismertette véleményét. Parcellázásokkal, illetve kisbérleti rendszerrel akarta megoldani az égető problémát, „hogya kis és főleg törpebirtokú földműveseink és egészen birtok nélküli földmunkásaink, olyan földterülethez jussanak, mely megélhetésüket magasabb és emberesebb színvonalra emeli”. Hangsúlyozta, hogy nem kisajátításról, hanem megvételről, bérlésről beszél, de szükség esetén kötelezővé tenné a földosztást. Az így kifarcellázott kisbirtokot állami védelemben kellene részesíteni – ez lenne az ún. kötött parasztbirtok – a spekulánsok ellen, és a gazdák érdekeit földműves kamarák által kell képviselni, valamint a mezői munkásoknak is meg kellene adni a hatáson jogi védelmet. Állami gabonaraktárak, sőt a termésre kapott állami előleg intézményének felállítását is szorgalmazta a börzespekuláció által lenyomott terméсарak kivédésére. Az improduktív földterületeken pedig modern kertgazdálkodást látott szükségesnek, melyhez elengedhetetlen a korszerű mezőgazdasági ismereteket nyújtó elemi oktatás fejlesztése. De hozzátette, hogy „minálunk az állam ilyenekkel nem törődik, mert csak a nagybirtok és a spekulánsok érdekeit védelmezi”.³³

III. Giesswein gyakorlati lépései a szociális kérdésben

Giesswein 1892-től elsősorban a dél-német (bajor) és francia keresztényszocialista irányzatokkal állt kapcsolatban.³⁴ Ezek a modernista, kereszténydemokrata irányzatok voltak rá nagy hatással, melyek még távol álltak a konzervatív Néppárttól.³⁵ Figyelemmel kísérte a Németországban lezajlott Kulturkampfot, illetve a katolikus Centrum Párt működését, a Katholikentag-ok tematikáját, és az ott elhangzott előadásokat. A Volksvereine tömegmozgalommá válása is hatással volt rá a magyarországi szervezkedés megkezdésében.³⁶

Az egyházpolitikába az autonómiai mozgalom keretében kapcsolódott be először. Már fiatal papként tagja volt a győri Katolikus Autonomia Testületnek, az üléseken rendszeresen felszólalt a katolikus iskolaügy és a

³¹ GIESSWEIN SÁNDOR: A szociális kérdés és a keresztény-szociálizmus. Bp., 1914. (továbbiakban: GIESSWEIN, 1914.) 22–24. p.

³² Itt a magas szám a gazdaságok és nem a birtokok számára értendő, azaz belekerültek a város környéki kiskertek, egyéb melléküzemek is az 1895-ös gazdaságstatisztika alapján.

³³ GIESSWEIN, 1914. 18–21. p.

³⁴ Társadalmi érzékenységének motivációit összefoglalja: SZILÁGYI CSABA: Giesswein Sándor nemzeti-társadalmi érzékenysége. In: *Iustum Aequum Salutare*, 2013. 3. sz. 253–264. p.

³⁵ GERGELY JENŐ: A politikai katolicizmus Magyarországon. (1890-1950) Bp., 1977. (továbbiakban: GERGELY, 1977.) 73. p.

³⁶ GERGELY JENŐ: Főpapok, főpásztorok, főrabbik. Bp., 2004. (továbbiakban: GERGELY, 2004.) 62–63. p.

tanítóság fejlesztésének érdekében. A győri egyházmegye egyik küldötte volt 1897-ben az Országos Katolikus Autonómiai Kongresszuson. 1900-ban a katolikus autonómia mozgalomról külön brosúrában tette közzé véleményét. Szerinte a katolikus egyház önkormányzatában nagyobb szerepet kellene kapnia az alsó klérusnak és a világi katolikusoknak az egyházi stállumok betöltésénél, és az iskolák, alapítványok ügyeinek intézésében. A püspöki kinevezésnél és a káptalani adományoknál kimondottan szükségesnek tartotta a hívek képviselőiténél érvényesítését.³⁷

Alelnöki posztot vállalt az 1894-ben megalakult Katolikus Körben. 1895-ben társelnök lett a Katolikus Néppárt győri csoportjában. A néppárti politika és a keresztényszocializmus között egyelőre nem látott ellentétet. Bár Győrben működött az ország egyik legjobban szervezett katolikus legényegylete, de a legényegyleti mozgalmakat elsősorban a kisiparos fiatalok alkották, ezért részt vett egy munkásegylet alapításában a gyári munkások számára. Elvállalta az elnöki tiszteletet az 1898. január 2-án alakult Győri és Győrvidéki Keresztény Munkás Egyesületben, mely a magyarországi keresztényszocializmus első megjelenési formája volt. Az egylet nem volt politikai jellegű, célja a munkások önszerveződés útján történő segítése. Például részvénytársasági alapon fogyasztási boltot nyitottak számukra, sztrájkok idején közvetítői szerepet vállaltak.

Azonban itt is megjelent az 1891-ben megalakult osztályharcos szellemű, egyre befolyásosabb győri szociáldemokrata párt elleni fellépés. Tagjaik közül kizárták a vallás- és hazaelleses gyűlések szervezőit, hangadóit.³⁸ Az egyesület jellegét és tevékenységi körét az alapszabály a következőkben határozta meg: „Az egyesület nem politikai jellegű. Célja a keresztény munkások valláserkölcsei érzületét ápolni, szellemi képességét fejleszteni és anyagi jólétét előmozdítani, s így a szociáldemokráciával szemben a szenteséges atyánk, XIII. Leó pápának a munkáskérdésről kibocsátott körlevelével kifejtett keresztényszociális elveket társadalmi úton terjeszteni.”³⁹ A Katolikus Kör keretében kiadványt jelentettek meg *A munkások barátai és ellenségei, avagy mire jó a szociáldemokrácia?* címmel.

Giesswein 1899-ben Bécsben részt vett az osztrák keresztényszocialisták által rendezett keresztényszociális kurzuson. Ezek egy-kétnapos előadássorozatok voltak, melyeken neves egyházi vagy világi társadalomtudósok, politikusok tartottak előadásokat az alsópapságból, katolikus értelmiségiekből és a keresztényszocialista munkásszervezetek vezetőiből álló hallgatóság számára különböző témákban. A *Rerum novarum* alapján fejtegették a keresztény szociális elképzeléseket. Az előadók közös kiindulópontja a szociáldemokrácia, a liberalizmus és a kapitalizmus eszméinek bírálata volt. Ezekhez hasonló konferenciák Németországban, Olaszországban és Franciaországban is elterjedtek.

Giesswein 1901-ben segített megszervezni Budapesten az első magyarországi kurzust, melyen részt vettek a későbbi magyar keresztényszocialista mozgalom képviselői is.⁴⁰ A kurzuson kifejtette, hogy a karitatív tevékenységet nagyon fontosnak tartja, de a keresztény igazságosság elvén

³⁷ GERGELY, 2004. 63–64. p.

³⁸ SZOLNOKY, 2003. 16–21. p.

³⁹ KOVÁCS, 1994. 43. p.

⁴⁰ GERGELY, 1977. 74. p.

nyugvó, a bajokat gyökerestől gyógyítani akaró munkás-érdekvédelemben kötelezte el magát. A munkásvédelem három irányát jelölte ki: először is a munka anyagi és erkölcsi védelme érdekében a munka méltányos jutalmazását és az egészségvédelmet, másodsor a munkások erkölcsi és családi életének megővését, harmadszor e két szempont mentén meg kell indítani a munkások szervezkedését. Több munkaszüneti napot, a munkaidő szabályozását és a családi tűzhely szentségének védelme érdekében a női gyár-
ipari munka korlátozását követelte.

IV. Giesswein Sándor keresztényszociális reformeszméinek kulcsfogalmai

Giesswein a keresztényszociális reformgondolkodás eszmei kontextusát, kulcsfogalmait lényegre törően foglalja össze és értelmezi 1907-ben megjelent művében.⁴¹ Az írás egyes fejezetei követik azt a fogalmi hálót, ami mentén a címben vázolt problémakör, a szerző szerint, leírható.

A munka fogalmának interpretációja során a szó jelentéstani és nyelvtörténeti háttéréből indul ki. Nyelvészeti fejtegetések nyomán kimutatható, hogy a legtöbb európai nyelvben a munka egyúttal szenvedést, fájdalmat, fáradtságot is jelent.⁴² Giesswein úgy véli: nem kétséges, hogy az ember állati természetéből adódóan a munkát mindig kerülni igyekszik, úgymond a munkakerülés bio-fiziológiai törvényszerűsége alapszik. Azonban akár milyen nehéz fizikai munka végzésekor sem csak a test, hanem a lélek, az akarat is dolgozik. Hogy külső vagy belső kényszer vagy saját elhatározás és kötelességtudat vezérli-e az akaratot, az ugyancsak etikai kérdés. A kötelességtudatot a legvilágosabban a kereszténység terjeszti, amire legvilágosabban a „mert amikor nálatok voltunk is, azt rendeltük néktek, hogy ha valaki nem akar dolgozni, ne is egyék” (2Thess. 3,10.) elv utalt. Ugyanakkor Jézus szavaival élve „kinek sok adatott, attól sokat követelnek”. (Lk. 12,48.) Az evangélium hirdetői maguk is fizikai munkások, jórészt halászok voltak, így a kereszténység felemelte a kétkezi munkát, amit korábban alantasnak tartottak. Sőt a munka erkölcsi kötelességgé és egyben erkölcsi értékké tételével elvették a rabszolgaság jogcímét. Azonban a materialista gazdaságtan burkolt formában ismét visszahozta, a munkást a kereslet-kínálat rideg törvényeire utalva.

A materialista liberális nemzetgazdasági iskolák a munkában pusztán árufeleséget láttak, minden etikai elvet kiküszöböltek belőle. „Erkölcsi szempontból a munka társadalmi kötelesség, s ezért viszont a társadalom kötelessége, hogy a munkást kellő jutalomban, és pedig megfelelő bérben s egyszersmind megfelelő jogokban is részesítse.”⁴³

⁴¹ GIESSWEIN SÁNDOR: Társadalmi problémák és keresztény világnézet. Bp., 1929. (2. kiad.) (továbbiakban: GIESSWEIN, 1929.)

⁴² A magyar „munka” szláv jövevényszó, vö. óegyházi szláv „moka” (= „kín, gyötrelm”). Ld.: Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete. Főszerk.: Zaicz Gábor. Bp., 2006. 495. p.

⁴³ 1906-ban első parlamenti felszólalásában kiállt a munkásérdekek mellett. Mint mondta, távol áll attól, hogy a sztrájkot általánosságban elítélje, mert az a munka obstrukciója a tőke ellen. „Nekünk, a törvényhozásnak, nézetem szerint a munkáskérdésben is az kell, hogy lebegjen a szemünk előtt, hogy a munkások védelmet találjanak, és a munkásokat ott, ahol igazságtalanságot követtek el ellenük,

A modern szociológia a szellemi tevékenységet, a tudósok, művészek, sőt az anyák által a társadalom érdekében végzett munkát is elismeri. A merkantilisták, a fiziokraták, a Smith-féle nemzetgazdák és a tudományos szocialisták, mint Marx, ezekre bevezették az improduktív munka fogalmát, mely a nemzeti vagyont nem gyarapítja, értéket nem képvisel.

A következő kulcsfogalom az individualizmus,⁴⁴ aminek egoizmus nélküli formáját a kereszténység teremtette meg. A materializmus azonban az etika ignorálásával a legdurvább egoizmussá és zsarnoki önkénnyé változtatta, az egyént a társadalomtól függetlenítette, azon felül helyezte. A nemzetgazdaságot teljesen elválasztotta az erkölcsantól, „felszabadította” az etikai korlátok alól. Szabad föld, szabad ipar és munka, szabad kereskedelem és kamatláb, azaz a munkabérek, a munkaidő, a munkakörülmények, a kamatláb egyetlen szabályozója a kereslet-kínálat törvénye és a szabad verseny.

Az ellenpont, a kollektívizmus⁴⁵ kapcsán Giesswein osztja azt a véleményt, hogy „a kollektivisták társadalmakban bizonyos életképesség csak ott érezhető, ahol a vallási momentum összekötő kapcsot képez”,⁴⁶ mivel az ember természetétől fogva elégedetlen a saját élethelyzetével és mindig többet akar. A szocializmus mintájára berendezett kollektívizmus csak zsarnoki fegyelem mellett tartható fenn. „A helyes társadalmi berendezkedés az individualizmusnak és szocializmusnak szerencsés kombinációjában áll”⁴⁷ – vonja le a következtetést.

Nem kell az egyenlőség eszményének⁴⁸ sem hadat üzeni, a megoldás Giesswein szemében a keresztény etikai alap. Az alapelv, miszerint a társadalom számára is hasznos munka (fizikai, szellemi, kulturális egyaránt), amit az egyes ember végez, legyen arányban azzal az erővel (tehetséggel, hatalommal, vagyonnal), amivel rendelkezik. Minél nagyobb a hatalma, vagyona, tehetsége valakinek, annál nagyobb részt kell vállalnia a közösséget végzett munkából, és fordítva, minél hasznosabb valaki a társadalom számára, annál nagyobb erő álljon rendelkezésére. Az érdem és tehetség helyett nem szabad a protekciónak, a korrupciónak, az egyéni érdeknek érvényesülnie, mert az gazdasági és kulturális hanyatláshoz vezet. Az individuumokat egységbe kapcsoló szolidaritáshoz erkölcsi alap kell, amit a kereszténység tud megadni.

A szocializmus fogalma⁴⁹ a szerző szerint is rendkívül tág, bizonytalan jelentéssel bírt és bír ma is. A századfordulón úgy tűnt, hogy a kifejezést a szociáldemokraták sajátították ki a marxi tanok leírására. Giesswein a szocializmus definíciójára a következőt ajánlja: „Az a társadalmi irányzat, mely az individualizmus túltengésével szembeáll és egyesek önkényeskedése ellenében a társadalmi igazságosság elveit kívánja érvényesíteni.” A

---

megvédjük a munkaadóktól, a munkaadókból és munkásokból egyaránt összeállított állandó bíróság létesítése és felállítását által.” KUNOS ALADÁR: Giesswein Sándor politikai brevárium. In: *Vigília*, 1972. 1. sz. 26–33. 27. p.

⁴⁴ GIESSWEIN, 1929. 36–43. p.

⁴⁵ GIESSWEIN, 1929. 73–77. p.

⁴⁶ GIESSWEIN, 1929. 74. p.

⁴⁷ GIESSWEIN, 1929. 77. p.

⁴⁸ GIESSWEIN, 1929. 104–110. p.

⁴⁹ GIESSWEIN, 1929. 44–47. p.

kommunizmus pedig az a gazdasági és társadalmi rendszer, amely a közös birtoklás, termelés és elsajátítás alapjára épül fel.

A világos különbségek kidomborítása érdekében Giesswein szükségesnek tartja a keresztényszocializmus fogalmának magyarázatát is, mivel a szocializmus szóhoz rengeteg előítélet tapad. A keresztényszociális vagy keresztényszocializmus kifejezést Carlyle, Lacordaire, Vogelsang és a többi nagy előd nyomán használja. Bár X. Pius pápa is a keresztény demokrácia kifejezést részesíti előnyben. A magyar nyelvben azonban megmaradt a keresztényszocializmus. Ami nem más, mint „elnevezése ama társadalompolitikai iránynak, mely a keresztény etika alapján akarja útját állni a hatalmaskodó individualizmus által előidézett társadalmi igazságtalanságnak, s az egészséges társadalmi fejlődést ily természetű reformok életbeléptetésével óhajtja biztosítani”.⁵⁰ Egy másik könyvében írja, hogy „a mozgalom célja az evangélium szeretetének és igazságosságának érvényesítése a társadalmi, gazdasági, polgári és politikai életben”.⁵¹

Első pillantásra úgy tűnhet, hogy a női egyenjogúságot célzó törekvések⁵² nem tartoznak szorosan a kötet főtémájához. Giesswein, mint a mozgalom egyik ismert honi pártolója, épp az ellenkezőjére mutat rá: a nők társadalmi szerepének problémája nagyobb figyelmet érdemel, mint az agrár vagy az ipari kérdés, miután az emberiség felét érinti. Sorra veszi a filozófusi álláspontok közül Schopenhauer, Nietzsche és Bebel nézeteit, amiket ő materialistának tekint. Majd ellenpontként neves egyházi írók idevonatkozó gondolatait foglalja össze és megállapítja, hogy „az egyenlőség elvét itt tényleg csakis az etikai alap biztosíthatja”.⁵³ Úgy véli, meg kell akadályozni azt, hogy a nők a gazdaságban, az olcsóbb bérek miatt, ne a nekik megfelelő munkakörökbe kerüljenek. Meg kell óvni a nőiességet, az anyaság lelki hivatását és a szent házassági köteléket.

Összegzés

Nyugat-Európában a felgyorsuló ipari fejlődés kiélezte a társadalmi különbségeket. Erre reagált a *Rerum Novarum*. XIII. Leó pápa a katolikus egyház teljes erkölcsi súlyával elvetette a szabad versenyes kapitalizmus szélsőségesen liberális elvét és keresztény etikai alapon elméletileg is megalapozta az állam kiegyenlítő szerepének elengedhetetlenségét. Az állásfogalás igen fontos volt, mert megnyitotta az erőszakmentes érdekérvényesítés és érdekegyesítés keresztényszocialista útját. Meg kell jegyeznünk, hogy az enciklikát a magyarországi felsőklérus, hasonlóan más országokéhoz, nem fogadta egyértelmű lelkesedéssel.

A hazai munkásság helyzete kapcsán összefoglalólag elmondható, hogy a századforduló Magyarországa a munkáskérdés szempontjából az ipari- és mezőgazdasági sztrájkok, konfliktusok időszaka, ahol a munkás csökkenő reálbérrel, növekvő élelmiszerárakkal, lakbérrel, elégtelen állami munkásvédelemmel és szociálpolitikával nézett szembe. A kivándorlás fokozódott, meghaladta az évi 200 ezres mértéket.

⁵⁰ GIESSWEIN, 1929. 48–50. p.

⁵¹ GIESSWEIN, 1914. 15. p.

⁵² GIESSWEIN, 1929. 116–126. p.

⁵³ GIESSWEIN, 1929. 123. p.

Mint fentebb láttuk, Giesswein az 1890-es években még nem érdeklődött intenzíven a magyarországi nagypolitika iránt, inkább a munkáskérdés gyakorlati megoldása foglalkoztatta, és a meginduló katolikus munkásszervezetek létrehozása, irányítása kötötte le figyelmét. 1905-ben és 1906-ban néppárti országgyűlési képviselő és ezzel egy időben foglalja össze nézeteinek kulcsfogalmait, mintegy el/körülhatárolva a keresztényszocializmus lényegét. Ennek tömör foglalata a tanulmányunk utolsó részében bemutatott írása. Ebben, átvéve más eszmékből is elemeket, amiket – ahol lehet, visszavezet krisztusi tanításokra – a *Rerum Novarum* szellemében keresztény etikai kontextusban értelmez újra.

A kereszténység a munkát erkölcsi kötelességgé és egyben erkölcsi értéké téve méltóságot adott neki, amit a materialista gazdaságtanok burkolt formában ismét elvettek, piaci áruvá silányítva a munkát és a munkást egyaránt. Vissza kellene térni a keresztény szemlélethez, nem feledkezve meg a közvetlen anyagi hasznot nem hajtó „inproduktív” munkák társadalmi fontosságáról sem. Az etikai korlátok nélküli individualizmus gátlástalan egoizmussá válhat, ha csak a gazdasági szabadverseny korlátozza. A vallásetikai megalapozás nélküli kollektívizmus csak erőszakkal tartható fenn, működőképes berendezkedésnek a kettő világos, vallásetikai – a mi kultúránkban keresztény – elvek mentén kiépülő arányos kombinációját tartja. Nem abszolút egyenlőségre, hanem arányosságra van szükség a társadalomban, mert csak az utóbbi képes megteremteni a társadalmi igazságosságot despotizmus nélkül. Giesswein keresztényszocializmuson a keresztény igazságoknak a társadalmi és gazdasági életben való gyakorlati alkalmazását érti. A nők társadalmi helyzetének emancipatórikus megközelítése is világosan kapcsolódik a keresztény igazságosság társadalmi érvényesítéséhez, hisz a feminizmus Giesswein értelmezésében „a szociális problémának a nő helyzetére vonatkozó része, s e tekintetben szoros összefüggésben van az egyenlőség kérdésével”.⁵⁴

---

⁵⁴ GIESSWEIN, 1929. 117. p.